

Roman Jelić i nahodišta

Roman Jelić and orphanages

Slavko Perović*

Sažetak

Među autorima koji su pisali o nahodištima u Dalmaciji, neobično je velik doprinos zadarskog liječnika i povjesničara Romana Jelića. Njegov je rad znatno obogatio ovo područje. Posebno su važni njegovi prilozi o životu nedonoščadi, načinu krštenja, nakaradnim imenima, barbarskom žigosanju, siromašnoj prehrani, ogromnoj smrtnosti, lošoj sudbini itd. U svojem radu Jelić pruža znatne podatke ne samo o nahodištu u Zadru već i o drugim dalmatinskim nahodištima.

Cljučne riječi: Roman Jelić, nahodišta, velik doprinos

Summary

Roman Jelić, Zadar's physician and historian, made a significant contribution to the community of authors who wrote about orphanages in Dalmatia. His work significantly enriched this subject matter. Especially important was his work on the life of orphaned children, baptism practices, bizarre naming, barbaric branding, poor nutrition, enormous mortality rate, uncertain destiny, etc. In his work, Jelić presents significant data, not only about orphanages in Zadar, but also about other Dalmatian orphanages as well.

Key words: Roman Jelić, orphanages, significant contribution

O nahodištima se i u nas dosta pisalo (Bianchi, Sabalich, Benvenuti, Škarica M. i V. itd). Vjerujem, međutim, da bi mnoga naša znanja o njima bila oskudnija kada ne bismo posjedovali podatke koje nam je podastro Roman Jelić.¹⁻⁵

Znamo da su nahodišta bila poglavito ustanove za prihvaćanje i zbrinjavanje izložene i napuštene djece. Kasnije se njihova funkcija proširila dobrim dijelom i na brigu o nezakonitoj djeci, kako kaže Jelić,¹ a i na vid bitke protiv čedomorstva.

Prvim nahodištem smatra se ono koje je u Milanu otvorio tamošnji nadbiskup Dateo (Datheus) 785. godine, zabrinut brojem napuštene dojenčadi izložene na ulici.^{1,6,7} Tijekom njihova postojanja pokazalo se da su ona, na žalost, imala vrlo malo veze s medicinom. Pa uostalom, poticaji za njihov nastanak i nisu bili medicinski, već uglavnom vjerski. To je i uzrokovalo veću smrtnost djece u njima. Za primjer, papa Inocent III. ustanovio je 1198. godine u Rimu nahodište u bolnici Ospedale di San Spirito kako bi riješio pitanje napuštene djece i čedomorstvo. Na to ga je posebno navelo što je "šetajući obalom Tibera susretao ribare koji bi u mrežu manje sakupljali ribu a

više nasilno utopljen dojenčad".⁹ On je prvi došao na ideju o "obrtaljci" koju su zatim uvela sva nahodišta. *

Prva su nahodišta nastala u Italiji i Francuskoj. Postojala su ona i u drugim krajevima, kao u Bizantskom Carstvu (Carigrad, Cezarea, itd.), pa dalje u Austriji i Njemačkoj.^{1,6,9}

Rekli smo da je najranije zabilježeno nahodište bilo ono u Milanu, što vidimo u Tablici 1.

Blizina i utjecaj talijanskih zemalja, posebno prekojadranske komunikacije, utjecali su da se i kod nas, i to baš u Dalmaciji, otvore prva nahodišta (Tablica 2).

Po Jelićevu mišljenju prvo nahodište osnovano je u Zadru najkasnije 1409. godine. Prema njegovim istraživanjima postoje indicije da je to bilo i ranije,¹ ali za to još nema dovoljnih dokaza.

---

* **Znanstvena jedinica Opće bolnice Zadar** (dr. sc. Slavko Perović, redovni profesor)

Adresa za dopisivanje / *Correspondence address:* dr. sc. Slavko Perović, Zvonimirova 12, 23000 Zadar

Tablica 1. Prva nahodišta

Table 1. The first orphanage

Grad <i>City</i>	Godina/stoljeće <i>year/century</i>
Milano <i>Milan</i>	785
Montpellier <i>Montpellier</i>	1062
Pariz <i>Paris</i>	1070
Rim (svećenici) <i>Rome (priests)</i>	XIII. stoljeće <i>13th century</i>
Venecija i Napulj <i>Venice and Naples</i>	XIV. stoljeće <i>14th century</i>

Tablica 2. Nahodišta u Dalmaciji

Table 2. Orphanages in Dalmatia

Grad <i>City</i>	Godina <i>Year</i>
Zadar	1409.*
Dubrovnik	1432.
Split	1704.
Šibenik	1808.
Hvar	1579.
Kotor	1610.

Broj nahoda u Dalmaciji nije bio malen. Smatra se čak da je u tome bio među prvima u Europi. Navodi se kako je 1881. u Dalmaciji na 453.000 stanovnika postojalo 5 nahodišta. Tako nečega nema na svijetu, u svom izvještaju tvrdi član Dalmatinskog sabora u Zadru Gustav Ivanić.¹⁰ Slično je to čedomorstvu.

Nazivi nahodišta bili su različiti. Tako uz nahodište susrećemo još i pojmove *kuća milinja*, *brefanotrofij*, *domus expositorum*. U Dubrovniku Hospital milosrđa (*Domus misericordiae*). Pa i nazivi nahoda bili su različiti (Tablica 3).

Tablica 3. Nazivi nahoda

Table 3. Names of orphanages

nahod <i>orphan</i>	izložnik <i>exhibit</i>
kraljevo dite <i>king's child</i>	dite milinja <i>loving child</i>
blaženo dite <i>blissfull child</i>	esposito <i>esposito</i>
siročće <i>orphan</i>	dite majke nemužate <i>unmarried mother's child</i>

Djeca su se u nahodište primala pomoću jedne naprave koja se zvala "obrtaljka". Zvali su je još i busola, kolo, kotač, tour, ruota, Drehlade. Obrtaljka je drveni cilindar koji je na jednom kraju šupalj. Okreće se oko svoje osi. Nepoznata bi osoba dijete donosila obično noću i stavila ga u spomenutu šupljinu okretaljke, pozvonila i najčešće pobjegla. Nato bi službena osoba okrenula obrtaljku prema unutra i primila dijete. Sve se to odvijalo, rekli smo, noću da ne bi netko vidio onoga tko je dijete donio. Za podrijetlom nahočeta nije se smjelo tragati. Ukoliko je majka bila nepoznata, a to je bilo najčešće, ime bi djetetu dala uprava nahodišta po miloj volji, vrlo često ono je bilo i podrugljivo. Jelić daje najširi izbor tih imena.^{1,6} Tako npr. Esposito, Drek, Skibalon, Padova, Milano, Fioravanti, Guzobad, Bolonja, Brok, Vrana, Povoje itd. Mnoga imena i prezimena dana su na talijanskom jeziku, kažu Jelić i Škarica, kako bi se potalijančio naš živalj. Takva se prezimena, kako navodi Jelić, bitno razlikuju od onih koja su davana na pokrštenju zarobljenim muslimanima iz Bosne. Njima su obično na krštenju kumovali visoki mletački funkcionari, odreda plemići, koji su im davali uz krsno ime i svoje prezime.^{1,2} Stoga u nas nalazimo prezimena kao Benzon, Grimani, Delfin, Morožin, Kornero itd. Mnogi od njih potekli su iz Venecije, međutim, to su većinom bili naši Bosanci.²

Nebriga o nahodima, vidjet ćemo kasnije, zatim siromaštvo i nečistoća, bili su takvi da su utjecali na zdravlje i smrtnost djece. Ona je ponegdje iznosila i do 95%. To nije bilo samo u našim nahodištima,^{1,9} što pokazuje i Tablica 4.

Tablica 4. Smrtnost djece u nahodištima Europe

Table 4. Mortality of children in European orphanages

Dublin <i>Dublin</i>	(1707.-1797.)	98%
Petrograd <i>St. Petersburg</i>	(1772.-1784.)	85%
Brisel <i>Brussels</i>	(1811.)	79%
Beč <i>Vienna</i>	(1811.)	72%
Pariz <i>Paris</i>	(1811.)	67%
Moskva <i>Moscow</i>	(1822.-1831.)	66%

Nastojanja da se ta smrtnost smanji bila su različita. Tako su često mnogu djecu uz novčanu naknadu davali seljacima na prehranu i njegu. Na selu bi se naučili obično poljodjelstvu ili ovladali nekim zanatom. Građanima su ih prepuštali nerado, jer su

završavali, kazali smo, među kriminalcima ili prostitutkama. Smrtnost djece kod seljaka je bila za oko 50% manja od one u nahodištima.⁹ Seljak kojemu bi nahoče umrlo, nije mogao dobiti drugo, stoga je u slučaju njegove smrti mnogi pribjegavao varci i prijavljivao smrt svojega djeteta da bi mogao dobiti i dalje određenu materijalnu naknadu za nahoče.

Materijalna briga o nahodištima, odnosno njihovo izdržavanje, bili su različiti. Sve je ovisilo uglavnom o materijalnom stanju grada ili pokrajine. Jednom su, pogotovo u prvo vrijeme, o njima vodili brigu svećenici, odnosno Crkva, drugi put lokalne vlasti, a nekada karitativne ustanove. Što bilo da bilo, nahodišta su živjela uvijek u siromaštvu, a siromaštvo i mortalitet išli su ruku pod ruku. Iznimka je bila, kazali smo, Dubrovnik za vrijeme postojanja Republike.^{1,6,8,13,14,15} Zanimljivo je da je nezakonite djece u tom gradu bilo mnogo, kaže Bačić.²⁴ Slobodno se može kazati kako skoro ne bijaše vlastelina niti uglednoga građanina koji nije imao bar jedno nezakonito dijete. U dubrovačkim arhivalijama vrlo se često nailazi na činjenice kako su i svećenici imali nezakonitu djecu, a da pritom nisu krili da su roditelji djeteta. Čak su redovito vodili brigu o svom potomku. Spomenut ćemo pritom idealan primjer dubrovačkog vlastelina, a lastovskog kneza Federika Gundulića, koji 1519. godine proglašava svojim nasljednicima “moju sluškinju Draganu i moje nezakonite sinove Marina, Matiju i Trajana... Očekujem da zajedno počivamo u grobu u crkvi dubrovačkih dominikanaca”.

U vrlo teškim prilikama u kojima su živjela nahodišta, stanje se jako popravilo 1827. godine. Tada su se spojili rođilište, nahodište i primaljska škola.

O njezi nahoda brinule su se dojilje. S obzirom na prilike u ono vrijeme, plaćanje dojilja bilo je posebno, vrlo složeno pitanje. Neko vrijeme mjesto novca dobivale su samo dvopek. Poznavajući to stanje, mnoge dojilje nisu htjele dojiti u nahodištu. “Na to su pristajale”, kako kaže Jelić,¹ “samo žene slabijeg ponašanja, istrošene od bijede i starosti, koje ne mogu ponuditi jednoj djeci dojke pune života, već prazne mjehure”. Znajući za to stanje, mnoge su majke pomišljale kako je dijete bolje ubiti nego ga dati u nahodište. Stoga je i porastao broj čedomorstava – a baš su zbog njih uglavnom i osnivane ove ustanove. Nije bilo bolje ni u mnogim europskim nahodištima. Tako je u Parizu Villarme napisao kako bi na vrata pariškog nahodišta trebalo napisati: “Ovdje se ubijaju djeca na državni trošak.”^{1,6}

Sudbina preživjelih nahoda u gradovima bila je tužnija nego na selu. Tamo su se oni, ne naučivši ni najosnovnije zanate, kao što smo ranije i vidjeli, pretvarali u skitnice, lupeže i prostitutke. Na deset prostitutki šest ih je bilo iz nahodišta. U selima, bilo

na kontinentu ili na otocima, sudbina im je bila kudikamo bolja, jer su ih tamo uz usvajanje i odgajali, a rjeđe i naučili neke zanate ili poljoprivredni posao. Tako su neki postali imućni, a neki čak i ugledni. Nedavno mi je otac bolesnog djeteta iz jedne uglednije seoske obitelji pričao kako taj njegov sin nosi ime Frane u počast praoca obitelji koji se isto zvao Frane, a potjecao je iz jednog nahodišta.⁶

U pomanjkanju humanog mlijeka, nahočad su hranili kozjim ili kravljim. U vezi s time vrlo je zanimljiv zapis o praksi Alfonsa Le Roya, liječnika i jednog od osnivača francuskih nahodišta. On je svako jutro puštao koze u dojenačku sobu, gdje su krevetići bili na podu, i svaka je koza točno poznavala “svoje dojenče”, prinijevši mu svoje vime.¹⁶ Često su kao hranu i nadohranu davali kuhani kruh uz nekoliko kapi ulja (“panada”).¹

Označavanje nahoda bio je daljnji neljudski, upravo jezoviti čin. Dijete se obilježavalo užarenim željezom (pečatom) baš kao što se danas ponekad obilježava stoka. Naime, odmah nakon krštenja priorica bi pozvala gradskog kirurga da obilježi nahoče slovom P, što je bilo prvo slovo riječi *pieta* (milost) ili *publicus* (javan). On bi to izvršio usijanim željezom, utisnuvši ga na potplatu, stvorivši tako “trajan i zgodan znak”.^{1,6} Svrha toga bila je izbjegavanje prjevara, pogotovo podmetanje drugog djeteta umjesto nahoda pri kontrolama, jer se za nahode dobivala “hranarina”.^{1,9} Kao zamjena takvom označavanju uvedena je kožna traka (*stringa del cuoio* ili *cordoncino*) preko ramena i pazuha, zapečaćena olovom i pečatom komisije.

Najbolji odnos prema nahodima u našim krajevima, kao i najbolji životni uvjeti nahočadi bili su za vrijeme francuske vladavine. Pod upravom generalnog providura Vicka Vinzenca Dandola stvari kao da su kretale nabolje. Uz poboljšanja u sudstvu, prosvjeti i zdravstvu, Dandolo je mnogo napravio i za nahodišta, upoznavši prilike u njima. Njegova izjava o ovim ustanovama jedna je od najgroznijih. Tako on kaže:¹

“U zadnjih 10 godina u nahodište je primljeno 603 djece od kojih je još četvero živo. U nahodištima vlada bezosjećajnost, nehumanost i barbarstvo dostojno divljeg naroda. To je zaražena rupa bez prozora i bez zraka, u njoj se nalaze dvije kolijevke koje su dva mučilišta. Jedna, rijetko dvije žene daju usahlu dojku petorici, šestorici moribundnih kostura povijenih u zaražene dronjke. To je špilja u koju se ulazi puzeći. I to se zove milosrđe! Sličan prizor nije vidio civiliziraniji Europejac koji zalazi među ljudoždere. Bolje bi bilo ovu djecu baciti na ulicu, izložiti ih ispred neke crkve, samostana, kuće, jer ne bi sva pomrla”.

Mnoga pozitivna nastojanja Francuza i Dandola pokvarilo je nastupanje austrijske vlasti i ponovna okupacija Dalmacije. To se odrazilo negativno na

položaj nahodišta.^{1,9,10} Odlaskom Dandola stvari su opet krenule na loše.

Zadarski nadglednici nahodišta Fortrezza i Ruste¹ još ranije govore kako prevedri princip, mjesto spašavanja života nevine djece, preskupo plaća njihove pogrebe... “Za tako malu plaću nije moguće naći dobre dojilje, već samo žene slabog ponašanja istrošene od bijede i starosti koje ne mogu ponuditi jadoj djeci dojke pune života već prazne mjehure. Zbog toga djeca umiru od gladi”.

Postupno, pogotovo u drugoj polovici 19. stoljeća, pojavljuju se namjere za ukinućem nahodišta. Zadarsko, kojemu je uz talijansku okupaciju život produžen, postoji i dalje sve do 1944. godine. Tada su sva djeca, neposredno prije pada Njemačke, jednim parobrodom prebačena u Italiju. Prema Jelićevu saznanju¹ to je bilo zadnje nahodište poznato u Europi (Slika 1).

I što reći na kraju? Povijest zdravstvene zaštite djece u svijetu potresna je priča puna jada i čemera, priča koja je trajala stoljećima. Nahodišta, doduše, nisu bila zdravstvene ustanove, ali ipak daju jedan uvid u to kakva je bila skrb za dijete koz milenije te predstavljaju jedan fragment u mozaiku socijalne pedijatrije. Ponavljamo velike Jelićeve zasluge za obilatu popunu ove građe.

Literatura

1. Jelić R. Zadarsko nahodište. Zadar: Radovi Instituta JAZU u Zadru. 1963;10:213-89.
2. Jelić R. Presjek kroz medicinsku prošlost Zadra. Acta hist med 1981;21(1-2):11-42.
3. Jelić R. Jubilej Opće bolnice u Zadru. Povodom 150 godišnjice. Glas Zadra. 1954;180.
4. Jelić R. Od hospitala rektora Bazilija do oslobođenja Zadra (559-1944). U: Stota obljetnica pokrajinske bolnice u Zadru (1877.-1977.). Zadar: Medicinski centar 1987.
5. Jelić R. Zdravstvo u Zadru i njegovu području. Zadar: Narodni list 1978.
6. Perović S. Dijete i srednji vijek. Paediatr croat. 1999;43(Supl 1):1-8.
7. Doxiades S. Babies centre “Metera”. Abbotempo in review. Abbot universal 1970;84-71.
8. Bačić J. Briga za djecu u starom Dubrovniku. II kongres dječjih kirurga Hrvatske. Uvodno predavanje. Dubrovnik; 1998.
9. Škarica M. Nahodišta i nahodi u Dalmaciji, s osvrtom na nahode u Zadru (1841.-1860.). Radovi Instituta JAZU u Zadru. 1986;8:231-62.
10. Škarica V. Nahodišta u Dalmaciji. Liječ vjesn. 1928;5: 663-71.
11. Perović S. Nahodišta u nas. Preteče dječjih i socijalnih ustanova? Novi Sad: Zbornik radova Kongresa pedijatar Jugoslavije. 1983;5.
12. Marinović I. Tri spomen-ploče – tri epohe. Medicinski anali. 1988;14(1):109-15.
13. Belicza B. Pedijatrijska kazuistika u Dubrovniku 16. stoljeća. Paediatr croat 1996;40(Supl 1):23-4.
14. Salečić M. Dubrovnik i njegova medicinska baština. Eadem, str. 17-22.
15. Bačić J. Izbor urološke i pedijatrijske kazuistike u Dubrovniku 16. stoljeća. Eadem, str. 29-30.
16. Peršić M. Umjetna prehrana u nas. U: Suvremeni stavovi u prehrani dojenčadi. Ur. Duško Mardešić. Zagreb: Klinika za dječje bolesti i UNICEF. 1995;31-40.
17. Juretić M, Perović S. Povijest zdravstvene zaštite djece u Dalmaciji (do 1941. godine). Acta hist med 1988;28 (1-2):103-12.
18. Perović S, Juretić M. Povijest zdravstvene zaštite djece u Dalmaciji. Znanstveni skup Povijest zdravstva u Dalmaciji. Trogir: Muzej grada Trogira; 1987.
19. Perić I. Organizacija zdravstvene službe i zdravstvene prilike u Dalmaciji potkraj 19. i početkom 20. stoljeća. Rasprave i građa za povijest znanosti, knjiga 7. Zagreb: Razred za medicinske znanosti HAZU. 1992;187-204.
20. Peričić B. Pitanje o ukinuću pokrajinskih nahodišta. Narodni list, Zadar; 1901;47-48. (izdana i samostalna publikacija 1901).

Slika 1. Posljednje nahodište u Hrvatskoj (Zadar, Kolovare, 1944.)